

szaga, / a füstnek füstize. / Föltérdepel egy cigarettavég, / de nem sül el.” Íme a remény oka, *causa finalisa* abban a pontos értelemben, ahogyan Alfréd Andresch regényében *A végső ok: Zanzibár*. Ízig-vérig kortársköltészet Bertóké, úgy és amennyire — mondjuk — Szilágyi Domokosé vagy Csoóri Sándoré, Vári Attiláé vagy Király Lászlóé. Nem szabadulhat emlékeitől — találóan értelmezte recenziójában a kötet címét Alföldy Jenő: *Emlékek választottja* — s reá bizza földidészüket a szavakra. Nem keres hasonlatokat, nem magyaráz, nem alkot magának ars poeticát. Talán ez vonzza annyira az emlékeivel s a

magyar nyelvvel — a naponként alakuló, kodifikálhatatlan beszéddel — hasonlóan bibelődő Csokonaihoz? Mindenesetre találóan állapítja meg Alföldy: „emberi alkatát nem látványos gesztusokkal, hanem stílusával képviselteti.” Vagy ahogyan ő maga írta a *Nem értette* című versében:

*Nézte saját árnyékát, emlékeit,
levetett göncét, vasalt városát,
és mint előbb a zsákot, hozzáfogott
kifordítani önmagát.*

(Magvető, 1978.)

VEKERDI LÁSZLÓ

Esszék Krúdy Gyula emberábrázoló művészetéről

Fábrri Anna: Ciprus és jegenye

Napjainkban a Krúdy-évforduló új tanulmányokat, új könyveket ad az olvasó kezébe, hogy jobb ismerői legyünk műveinek, s hogy elgondolkodjunk, milyen az az irodalmi rang, amit az írói életmű irodalomtörténet-írásuminktól eddig kapott. Úgy tetszik, itt is — mint annyi más területen — sok a helyesbíteni-, kiigazítanivaló. A korszerűbb Krúdy-megismerést szolgálja és az évforduló könyveit gazdagítja az az esszégyűjtemény is, amelynek írója Somogyból származó irodalomtörténész, Fábrri Anna.

Ezeket az esszéket nem az oknyomozó modern krónikás adatokra építő, összegező és ítéletmondó buzgalommal írta a szerző. A műfaj természetének megfelelően tudományos általánosításokat is közölnek, de nem önmagukban bizonyító tények halmazaként, hanem egy igen tehetséges, lenyűgöző érdekességgel írni tudó irodalmár és kritikus modorában. Fábrri Anna nem vállalkozik az egész Krúdy-életmű sok-

oldalú bemutatására — legföljebb a bevezető fejezetben kapunk erre vonatkozóan igen jó eligazítást. Epikusról lévén szó, az életmű leglényegesebb pontján ragadja meg a Krúdy-kérdést: milyen mélységű és milyen hiteles Krúdy emberábrázoló művésze. És természetesen, miként csöppben a tenger, hogyan fénylik elő ebből az emberábrázolásból a kor és a társadalom művészi lenyomata.

Fábrri Anna esszéinek igazat kell adnunk: Krúdy a legjelentősebbet éppen az emberábrázolásban alkotta. Úgy tűnik, hogy ezek az írások még rangosabbá tehetik azt a helyet, amit irodalmunkban Krúdy eddig is elfoglalt. Fábrri Anna bizonyítandó tételeket inkább szuggesztív megjelenítő erővel próbálja elhíttetni, lemond a tények erejében rejlő hitelesség részletekbe menő, tudományos elemzéséről. Így például a könyv alcímében említett „sors, kaland és szerep” változásait jószerével csak a bevezető feje-

zetben követi nyomon, a továbbiakban pedig inkább a Krúdy-művek szereplőit állítja elének, mint egy életrajzírót, aki régen élt emberek cselekedeteit, viszontagságait akarja a kései utókor számára megeleveníteni.

A könyv olvasásakor gyakran az az érzésünk támad, mintha nem egy író epikai műveinek alakjairól volna szó, hanem hús-vér emberekről, akik itt éltek közöttünk, és találkoztunk is velük vagy a hasonmásaikkal. Ennek oka, hogy a Krúdy-hősök a „bensőségesség” jegyében fogantak, erről az esszéik írója többször is szól. Krúdy alakjai álmaikkal és ábrándjaikkal együtt is a való élet hitelességével felruházott emberek. A könyv szerzője ezt az esszéik olvasójával, úgy tűnik, el tudja hitetni. Írásai igazi olvasmányélményt jelenthetnek, mert Fábri Anna nemcsak irodalomtörténész és kritikus, hanem igen jó tollú író is. Stílusának egyéni hangjával és megjelenítő erejével a Krúdy-hősökből — a legtöbb esetben több epikai mű felhasználásával — olyan jellemrajzokat készít, hogy egy-egy regényrészletet vagy elbeszélést szinte újra megír. Tulajdonképpen ebből a módszerből származik az esszéik legfőbb erénye, de hadd tegyük hozzá: néhány megkérdőjelezhető vonása is.

Ahogy az egyes szereplők életét és jellembeli tulajdonságait summázza, az mintaszerű. Milyen találon állítja elének például Rezeda Kázmért, az álmodozó, kalandos életű hírlapírót, amikor azt írja róla: „Mindig is az élet nyersebb jeleneteitől tartózkodó férfiúként tűnt föl, aki a cselekvésnél többre tartja a róla való álmodozást.” Hasonlóan mutatja be külön fejezetekben Szindbádot, a „magyar Don Juant”, Alvinczit mint Don Quijotere emlékeztető „szerencselovagot”, „a korcsma lovagjait”, Pistolit és társait. Mindegyiknek az aróképe tökéletes. Világirodalmi vagy magyar irodalmi mintáikat is felsorolja — sőt néhányszor rövid párhuzamot is von köztük és irodalmi elődeik között, mint például Rezeda Kázmér és az orosz re-

gényhősök esetében —, de adósnak marad az ismert irodalmi hősök és a Krúdy alkotta hősök összehasonlító elemzésével. Ez ugyanis azért lényeges, mert a magyar író értéke ott kezdődik, ahol eredetét, a magyar viszonyoknak jobban megfelelő tesz bele az emberábrázoló eszközök tárába. (Érezzük, hogy a szerző rövid utalásaival ezt akarja mondani, de éppen a kérdés nagy hordereje miatt az elmélyültebb bizonyítás itt nem ártott volna.)

Látszik, hogy nő írta ezt a könyvet, mert egyik legizgalmasabb fejezete a Krúdy-művek nőalakjairól szól. Ezek a regények és elbeszélések jól érzékeltetik, hogy a polgárosodás felé hajló fővárosi és vidéki élet új női életformákat termel. Fábri Anna „életformaváltásról” beszél, és ebben nagyon igaza van. Abban is, hogy ezeknek a nőalakoknak legfőbb bajuk minden elesettségükön túl az emancipáció. Az, hogy a nők is saját lábukra akarnak állni. Az írónő találon idézi ennek a fejezetnek a végén mintegy végső tanulságul a női sorsok viszontagságos vibrálásában az egyik Krúdy alkotta fiatal nő szavait, amelyeket Rezeda Kázmérnak mond a modern nők kényeszerű helyzetéről és örök nagy vágyáról: „Egyedül kell lenni, Rezeda úr, hogy megtanuljunk magunkban bízni.” Gondolom, hogy Fábri Anna nemcsak eszével, hanem szívével is írta a kötet női sorsokról szóló szép fejezetét. Kétségtelen, hogy szomorú, ellentmondásokkal tele világ az, amelyben a Krúdy-művek nőalakjai vergődni kénytelenek. Fábri Anna szavai szerint: „A Krúdy-regények világában ember és ember, férfi és nő között nem lehetséges tartós és őszinte kapcsolat.” Ezt a „megzavarodott világot” mutatja meg Krúdy Gyula női hőseinek sorsában is. Igen tanulságos, amikor az esszéiről szembeállítja a Móricz-regények adta férfi és női viszonyokat a Krúdy-művekével: a sorok között azt olvashatjuk, hogy Móricz Zsigmond társadalomábrázolása ebben a kérdésben sántított. Krúdy Gyula

ugyan jóval sötétebb szemüvegen át, de élesebben látta ebben a „megzavarodott”, de új világban a női sorsok nagy kérdőjeleit, amelyek ugyan döntően más viszonyok között, de napjainkban sem kaptak kielégítő választ. Mai hangok belejátszása a könyv szövegébe — de talán egyben Krúdy modernségének is felszínre hozatala —, amikor Fábri Anna keresi a Krúdy-művekben bemutatott női sorsok perspektíváit: „Az ő sorsukban azonban új konfliktus jelentkezik: az emancipálódás kegyetlen velejárója a társatlanság, a társakban való csalódás, a magány.” (Ettől függetlenül elgondolkodtató, hogy Fábri Anna miért tette éppen csak egymás mellé, és nem próbálta összevetni Móricz és Krúdy női hőseit. Mert egy ilyen próbálkozás ebben az irányban — a Krúdy-régények sokszor abszurdba hajló furcsaságai ellenére —, azt hiszem, nem Móriczot mutatná modernebbnek, az akkori társadalom szempontjából haladóbb művészek.)

Az elmondottakban az is benne van, hogy Krúdy Gyula műveiben is van társadalomábrázolás. Igaz, hogy elsősorban a hősök egyéni lélekrajzának elmélyítése a szembetűnő. Fábri Anna ezt is jól látja, de azt is bizonyítja, hogy az egyéni sorsok különösége és tragikumuk csakis egy bizonyos konkrétan adott társadalmi közegben lehetséges. „A Minden eltörött — Krúdy művészetének is alaptétele” — idézhetjük a szerző utalását erre a társadalmi közegre, amelyik az író művészetében ugyancsak Fábri Anna szavai szerint így jelentkezik: „Ugyanis benne egyértelműen és határozottan — ha nem is tétélesen — formát ölt az Osztrák–Magyar Monarchia *polgárainak* (kiemelés tőlem — B. L.) egyik legalapvetőbb életélménye: a közönség, a valahová való tényleges tartozás érzésének, az átfogó erkölcsi világrénd oltalmának hiánya.” Az esszék aztán hitelesen igazolják, hogy a polgári életforma visszasságainak bemutatásában Krúdy Gyula valóban meg-

haladta Mikszáth realistának nevezhető társadalomábrázolását: „A polgári életformának ez a... racionális brutalitása, ártatlannak tetsző kiméletlensége messze elkanyarodik a Mikszáth által ábrázolt polgárvilágtól (bár *A fekete várossal* rokon mozzanatai vannak)» — írja Fábri Anna, és azt hiszem, hogy esszéinek egyik legfőbb erénye az az igyekezete, amellyel be tudta mutatni az emberábrázolás fejezeteiben, hogy Krúdy Gyula elsősorban a városi vagy még inkább a századforduló után kialakulóban levő nagyvárosi polgárság írója volt. (Alvinczi kastélyában is ennek az akkor még új világnak a zörejei rázzák a nemesi büszkeség mulandóságát.) És amint az előbbi idézet is utal rá, a polgári életforma valamennyi belső ellentmondásossága is benne van minden Krúdy-műben. Ezt az előremutató Krúdy Gyulát kitűnően és valóban nagy gonddal mutatja be Fábri Anna.

Az esszék érzékeltetik Krúdy sajátos művészetének néhány szembetűnő vonását. A romantika és a realizmus különös keveredését, epikai erejének impresszionista jellegét és különösen hangulatfestő hajlandóságát. „A hangulatok olyan erővel jelentkeznek Krúdy írásaiban, hogy mindent a maguk képére formálnak” — idézhetnénk Fábri Annát. Azonban úgy vélem, hogy ilyen irodalomtörténeti és kritikai értékelésre (részben újraértékelésre) törekvő esszéktől nagyobb mértékben elvárhatnánk az esztétika néhány közismert kategóriájának a tudatosabb és következetesebb használatát. (Különösen a Krúdy-művek romantikus és realista vonásainak szembeállítására lehetett volna teljesebb, jóval több bizonyító ténnyel alátámasztott.)

Fábri Anna esszéi a maguk nemében igen érdekesek, jól megkomponált és jól megírt irodalomtörténeti értékelések, vagy ha úgy tetszik, az irodalom életét előrevivő kritikai írások. Elsősorban Krúdy Gyula emberábrázoló művészetéről adnak tanulságos

képet, belefoglalva a társadalomábrázoló tendenciákat is. Ennek a feladatnak a kitűnően jó megoldása — tekintettel a szerző esetleges további irodalomfeltáró lehetőségeire — vetette

föl azokat az észrevételeket, amelyeket a kép teljessége kedvéért kellett szóvá tenni. (*Ciprus és jegénye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben. Magvető, 1978.*)

BELLYEI LÁSZLÓ

Ugyanarról másképpen

Domokos Mátyás tanulmánykötete

Könyve előszavában a szerző Aquinói Szent Tamás Logica Summa című művére hivatkozva beszél a „prima intentio”-ról és a „secunda intentio”-ról, melyet a kritikus szerepére vonatkoztatva úgy magyaráz, hogy a „természeti jelenségek erejével élő, konkrét igazság és egyetemes érvényesség — az emberről és a világról — a művekbe van zárva”. Bennük van a teremtő „intentio”, s megvannak, megélnek, léteznek önmagukban. A belőlük elvont, majd ismét rájuk vonatkoztatott általánosság, a „secunda intentio” a kritika vagy a tanulmány alkalmazott egyetemesége azonban nem létezik az „örök művek világa” nélkül. Domokos tehát a művek felől közelíti meg az alkotót, még a művek genezisést is sok esetben magukból a művekből vezetve le. Így sikerül tanulmányjaiban új perspektívát adni íróknak és alkotásoknak.

Az esszék és tanulmányok három csoportban következnek egymás után: próza, vers, vita. A prózaírók közül Mikszáth Kálmán, Török Gyula, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Németh László és Illés Endre szerepel a kötetben. A vers témakörében Szabó Lőrinc, Vas István, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Pilinszky János, Nagy László, Fodor András, Lator László és Bari Károly foglalkoztatja a szerzőt. A vita címszó alatt Illyés Gyuláról és Németh Lászlóról mond el sok érdekeset Domokos.

Már abból is, hogy a régebbi és a kortárs írók közül kik azok, akikkel a szerző behatóan foglalkozik, következtethetünk kritikusai és egyéni érdeklődési körére, olvasói és irodalmi ízlésére egyaránt. A prózaírók kiválasztása a realista magyar prózairodalom iránti vonzalmát árulja el, a kötetben szereplő költők névsora pedig azt bizonyítja, hogy Domokos jó érzékkel válogatja ki az igazán maradandó értékek alkotóit. Ebből a nagyon előkelő névsorból talán csak a lényegesen kisebb tehetségű Bari Károly lóg ki bántóan, de megbocsáthatóan is, hiszen a fiatalember első szárnypróbálgatásainál éppen maga a szerző bábáskodott. Ha tehát Domokos bevezetőjében adott érvelését elfogadjuk, s magát a művet (itt műveket) vizsgáljuk, az esszéíró irodalmi ízléséről, sőt kritikusai, irodalmári alkatáról kapunk meggyőző és — bátran mondhatjuk — megnyerő képet.

Domokostól távol áll minden nagyzás. Esztétikai magatartására a higgadt vizsgálódás, a művek tartalmi és formai sajátosságaiból leszűrt tudományos és igényes lényeglátás a jellemző. Nem lelkendezik elvtelenül, nem mond lihegő dicsőhimnuszokat, de nem is bírál fanyalagva. Hangja mindig mértéktartó, még akkor is, ha közvetlen barátairól — mint Lator László vagy Fodor András — szól.

Esztétikai mércéjéről a Nagy Lászlóról szóló hallatlanul pontos és